Shiraz University
Journal of Children's Literature Studies
Semiannual, ISSN: 2783-0616
Spring - Summer 2026

OPEN ACCESS

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.53157.2101

The Impact of Colloquial Words on the Durability of Mostafa Rahmandoust's Children's Poems

Shahram Rafiei
Lida Namdar* (Corresponding Author)
Nosratollah Dinmohammadi
Hosein Arian

Introduction

Mostafa Rahmandoust (born 1950) is one of Iran's prominent children's and young adults' poets who has had a massive influence on the enrichment and elevation of children's and young adults' literature, particularly children's poetry. His works in the field of children's poetry from the Islamic Revolution to the present have enjoyed great popularity. Although various factors have contributed to the durability of his poems, it seems that the use of colloquial language, with components such as vocabulary, expressions and phrases, idioms, proverbs, and more, has also played a substantial role. Among these, colloquial vocabulary, as the most frequent elements of colloquial language, has been more effective in the durability of his poems. Rahmandoust's poetry, through the application of colloquial words, breaks norms, creates impact on the

* Assistant Prof of Arabic Language and Literature, Islamic Azad Univeristy, Khodabandeh Branch, Khodabandeh, Iran.
lida.namdar@iau.ac.ir

Article Info: Received: 2025-05-11, **Accepted:** 2025-08-06

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

audience, and fosters empathy and closeness with them. This study is an effort to examine the impact of colloquial words on the durability of his children's poems and specifically seeks to find an answer to the questions: What is the relationship between folk literature, and in particular colloquial words, with the level of appeal, success, and durability of Rahmandoust's children's poems? And fundamentally, why do his poems still hold value, importance, and appeal for child audiences across all eras?

Method, Objective, and Literature Review

The research method is descriptive-analytical. The criterion for the child-oriented nature of these books is based on the age groups "B, C" or "A and B" listed in the books' bibliographic information. The criterion for determining whether words are slang were Abolhasan Najafi's *Persian Slang Dictionary*, Mohammad Ali Jamalzadeh's *Dictionary of Slang Words*, and other dictionaries.

Studies have been conducted on folk literature and its elements in children's poetry, such as Es'haghi (2016) who in "Examining Folk Culture in the Works of Naser Keshavarz" examined material and spiritual elements of folk literature, including foods and fruits, economy and markets, writing tools, fabrics and clothing, etc., in Naser Keshavarz's children's poems. Sadeghzadeh (2014) in part of the article "Examining the Main Linguistic Features and Imagery in Rahmandoust's Poems" showed that one of the factors in imagery in Rahmandoust's poems is colloquial and local verbs and expressions, which relates to the present article. Heidari and Rabiezadeh (2019) in "Folk Literature and Its Connection to Children's and Young Adult Literature" addressed children's and young adult literature as the most important part of folk literature and the impact of this type of literature on the moral, social growth, and creativity of children and young adults.

Accordingly, no research has been conducted so far on the role of colloquial words in the success and durability of Rahmandoust's children's poems. The objective of this study is to examine the impact of colloquial words on the durability of Rahmandoust's poems, specifically in his 18 collections of poetry.

Discussion

Colloquial words, as one of the elements of colloquial language used in children's poems, are words that are employed in children's language and in their real life and world. These words can be a cause for the durability of children's poetry in the following aspects:

1- The use of colloquial words gives children a sense of familiarity and belonging. Children become acquainted with their own culture through these words, and this familiarity creates a sense of belonging, causing the poems to remain memorable in their minds.

2- Colloquial words in children's poetry are often vivid images that stimulate the child's thought, imagination, emotions, movement, and activity. These imageries help children easily visualize the poem in their minds.

3- Poems that use colloquial words usually have attractive rhythms and rhymes; due to their simplicity and comprehensibility, they have greater potential for repetition and memorization.

4- The use of colloquial words helps children learn language in a natural way. Children's poetry with colloquial words aids the learning process; when children are engaged in language learning, poems act as valuable resources. Folk poetry, in addition to helping with the learning of linguistic structures, also indirectly teaches life skills to the child.

Rahmandoust's use of colloquial words, which are recognized as part of the general culture and national identity and with which the child has a deep emotional connection, has not only served as a suitable model for other poets and writers of children's and young adult literature but has also ensured that his poems, with simple language and appealing topics, remain in the minds and on the tongues of children.

After examining his children's poems, fourteen different types of colloquial words that had a significant impact on the durability of his poems were identified under three main categories: colloquial words, words related to folk concepts and themes, and words related to the living environment of common people, each with subcategories as follows:

1. Colloquial words including words related to emotions and attributes, activities and games, clothing and textiles, tools and utensils, body parts, diseases, animals, family relationships, foods and edibles, occupations, everyday wards, slangs.

2. Words related to folk concepts and themes including words related to religious and ideological concepts, words related to customs and traditions, words related to non-scientific concepts and superstitions, and words related to cultural, social, and patriotic concepts.

3. Words related to the living environment of common people including words related to nature and words related to spaces and places.

Conclusion

The colloquial words used in Rahmandoust’s collections, due to their comprehensibility for children, establish a deep and meaningful connection with them. Also, because they strengthen feelings of closeness and affection in them, they easily settle in their minds and help create vivid and tangible images of children's daily lives, causing the poems to easily intertwine with children's emotional and social experiences, allowing children to imagine themselves in various situations. As a result, they have had a significant impact on the durability and appeal of Rahmandoust’s poems.

Rahmandoust has used colloquial words in such a way that they not only increase the linguistic richness of the poem but also help in the growth of children's imagination and sense of curiosity, serving as an effective tool in transmitting cultural, social, ethical, and educational concepts to different generations.

The use of colloquial words in Rahmandoust's poetry, as a key factor in the durability and impact of his poems in the minds and hearts of children, has broken the boundaries of time in such a way that they have become memorable for children of all generations and registered in the collective memory of everyone.

Keywords: Mostafa Rahmandoust, Children's Poetry, Colloquial Words, Durability.

References

Adams, M. (2009). *Slang: The people's poetry*. Oxford University Press.

Alipour, M. (2014). *Examining children's and young adult poetry in Iran*. Pegah Alvand. [in Persian]

Alizadeh Abyaneh, M. (1994). *The place of customs and traditions in the culture of societies*. Deputy for Cultural and Educational Affairs, Ministry of Culture and Islamic Guidance; Secretariat of the Cultural Council. [in Persian]

Anzabinezad, R., & Servat, M. (1987). *Contemporary dictionary*. Amirkabir. [in Persian]

Asadzadeh, P., & Karimi-Azar, A. R. (2015). Understanding effective factors in responding to children's play spaces. In *Proceedings of the International Conference on Restoration, Urban Planning, and Sustainable Environment*. Hamadan, Iran. https://elmnet.ir/doc [in Persian]

Behrozfar, F. (2001). *Fundamentals of designing open spaces in residential areas in proportion to children's physical and psychological conditions*. Building and Housing Research Center. [in Persian]

Dehriri, M. (2019). *Children's literature in Iran*. Qou. [in Persian]

Dostmohammadi, M. (2023). Typology of women's clothing in the Samanid period and the extent of its influence from Islam considering its background and civilization. *Monthly Journal of Interdisciplinary Studies in Art and Humanities, 2*(7). [in Persian]

Eshaghi, A. (2016). *Examining folk culture in the works of Naser Keshavarz* (Master's thesis, Payame Noor University, Taft Center). https://elmnet.ir/article [in Persian]

Ghorbani Gharehtappeh, L., et al. (2019). Animal symbolism in folk literature. *Quarterly of Literary and Rhetorical Research, 7*(27). http://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Haddad, H. (1992). *Golchehr*. Ghadyani. [in Persian]

Hassanzadeh, A. (2017). *Food in the mirror of culture*. Cultural Heritage Research Institute. [in Persian]

Heidari, S., & Rabiezadeh, R. (2019). Folk literature and its connection to children's and young adult literature and the impact of folk literature on children and young adults. In *Proceedings of the Conference on Folk Language and Literature*. Mashhad, Iran. https://civilica.com/doc/979111 [in Persian]

Kamali, M., et al. (2020). Epistemological foundations of folk culture elements in children's and young adult poems. *Thought and Child, 11*(1), 173–195. https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Kianoush, M. (1973). *Children's poetry in Iran*. Agah. [in Persian]

Mahmudi, A., & Gichi, Z. (2013). Stylistic study of simile images in children's and young adult poetry (Based on a case study of works by Mostafa Rahmandoust and Afsaneh Shabannejad). *Quarterly of Stylistics of Persian Prose and Poetry, 6*(4), Article 22. https://sid.ir/paper/170379/fa [in Persian]

Mirhadi, T. (2004). *Children's and young adult literature in Iran* (Vol. 2). Children's and Young Adults' Encyclopedia. [in Persian]

Mojtabapour, R. (1999). *The nature of architecture*. Naghsh Khorshid. [in Persian]

Mohammadi Rafi, S. (2006). The importance of basic vocabulary in children's poetry. *Children's and Young Adult Book Monthly*. https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Mousavi Bojnourdi, K. (1998). *Great Islamic encyclopedia*. [Encyclopedia]. [in Persian]

Najafi, A. (1999). *Persian folk dictionary*. Niloufar. [in Persian]

Nasiri, G. (2008). *Foundations of Iranian identity*. Iranian Civilization. [in Persian]

Neghabi, E., & Taj Firuzeh, F. (2018). Examining components of colloquial language in Jalal Al-Ahmad's stories. *Persian Language and Literature, 26*(84). https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Pak-Ayin, P. (2000). Introduction to children's and young adult writers. *Children's and Young Adult Book Monthly*. https://ensani.ir/fa/article/journal [in Persian]

Parsapour, Z. (2016). Environmental ethical considerations in Hedayat and Chubak: Critique of two stories. *Literary Criticism, 9*(36), 73–95. https://lcq.modares.ac.ir/article-29-6096-fa.html [in Persian]

Pouladi, K. (2008). *Foundations of children's literature*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (1988). *More beautiful than spring*. Borhan Cultural Institute. [in Persian]

Rahmandoust, M. (1994). *Garden of kindnesses*. Borhan Cultural Institute. [in Persian]

Rahmandoust, M. (1997). *Spring of light*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2000). *Write the spring season*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2001). *There was a dog, there was a jungle*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2003a). *Dad came, brought bread*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2003b). *A lesson for the sparrow*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2005a). *The bird said bravo*. Mehrab Qalam. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2005b). *Colorful from all colors*. Borhan Cultural Institute. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2005c). *Three steps away from mother*. Mehrab Qalam. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2006). *Ni ni ni ni pretty ni ni*. Nistan. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2007). *What is that, who is that?* Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2008). *Five fingers were... games*. Peydayesh. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2010). *Yogurt and rooster and village head*. Mehrab Qalam. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2012). *Friendship is sweet*. Madreseh. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2013a). *How many stars, O God* (2nd ed.). Nistan. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2013b). *Li Li Par songs* (5th ed.). Shahr Tehran. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2020). *One hundred ruby seeds*. Peydayesh. [in Persian]

Rahmandoust, M. (2021). *Prayer songs*. Ofogh. [in Persian]

Ruh al-Amini, M. (1986). *Foundations of cultural studies*. Attar. [in Persian]

Sadat Mostafavi, et al. (2015). Language and folk culture in Hamid Mosaddegh's poems. *Literary Techniques, 7*(2), Article 13. http://noo.rs/22k82 [in Persian]

Sadeghzadeh, M. (2014). Examining the main linguistic features and imagery in Rahmandoust's poems. *Shiraz University Children's Literature Studies Journal, 5*(2), Article 10. https://doi.org/10.22099/jcls.2015.1892 [in Persian]

Salajegheh, P. (2006). *From this eastern garden*. Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults. [in Persian]

Sarshar, M. R. (2013). *Specialized monthly journal of literary criticism*. Ketab Nashr. [in Persian]

Shafiei Kadkani, M. R. (1991). *Poetry music* (Vol. 3). Agah. [in Persian]

Shamisa, S. (2008). *Dictionary of allusions* (1st ed.). Mitra. [in Persian]

Yahaghi, M. J. (1996). *Dictionary of allusions and mythical stories*. Soroush. [in Persian]

Zakeri, A., & Jamaran, F. (2011). Animals in Saadi's works. *Specialized Quarterly of Persian Language and Literature*, (6). https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Zarabian, F., & Sanam, M. R. (2010). Examining the extent and influential factors on sense of place. *Municipalities Journal, 9*(23). https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Zare Bidaki, M., & Sadeghzadeh, M. (2017). Examining linguistic features of pure children's poetry in Rahmandoust's poems. *Kavoshnameh, 18*(34). https://ensani.ir/fa/article [in Persian]

Zaheri Abdehvand, E. (2021). Anthropomorphism (personification) of nature in children's poetry based on Lakoff and Johnson's view. *Shiraz University Children's Literature Studies Journal, 12*(2), Article 24. https://doi.org/10.22099/JCLS.2020.36257.1770 [in Persian]

Zolfaghari, H. (2015). *Folk language and literature of Iran*. SAMT. [in Persian]

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
بهار و تابستان ۱۴۰۵
شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۰۶۱۶

مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۷، شماره‌ی اول
بهار و تابستان ۱۴۰۵، پیاپی ۳۳، صص ۸۵-۱۰۴

DOI: 10.22099/JCLS.2025.53157.2101

بررسی تأثیر کاربرد واژه‌های روزمره در ماندگاری شعرهای کودک مصطفی رحماندوست

شهرام رفیعی*
لیدا نامدار**
نصرت‌الله دین‌محمدی***
حسین آریان****

چکیده

مصطفی رحماندوست (۱۳۲۹) را می‌توان یکی از شاعران شاخص کودک و نوجوان دانست که در غنا و اعتلای ادبیات کودک و نوجوان به‌ویژه شعر کودک تأثیر بسیاری داشته است. آثار او در حوزه‌ی شعر کودک از انقلاب اسلامی تا امروز از اقبال بسیاری برخوردار بوده است. با وجود اینکه عوامل گوناگونی در ماندگاری اشعار او مؤثر بوده‌اند؛ اما به نظر می‌رسد کاربست زبان عامیانه با مؤلفه‌هایی چون واژگان، تعابیر و عبارات، کنایه و ضرب المثل و... نیز سهم بسزایی داشته باشند که از این میان، واژگان روزمره به‌مثابه پربسامدترین عناصر زبان عامیانه در ماندگاری شعرهایش مؤثرتر عمل کرده‌اند. بنابراین هدف مشخص جستار، بررسی تأثیر کاربرد واژه‌های روزمره در ماندگاری شعرهای رحماندوست و به‌طور مشخص در هجده مجموعه شعر او به روش توصیفی‌تحلیلی و به شیوه‌ی استقرایی است. در بررسی اشعار او چهارده گونه مختلف از واژه‌های روزمره ذیل سه عنوان کلی واژه‌های روزمره، واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره و واژه‌های مربوط به محیط زندگی مردم به دست آمد که همگی برخاسته از تجربیات روزمره و زندگی عادی کودکان است. یافته‌های پژوهش نشان داد کاربرد این واژه‌ها که از جهان واقعی کودکان نشأت گرفته‌اند و مطابق با اندیشه و تخیل کودکان هستند، در گام نخست با ایجاد تصاویری زنده

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران. shahram.rafiei@iau.ac.ir
** استادیار زبان و ادبیات عربی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران. lida.namdar@iau.ac.ir (نویسنده‌ی مسئول)
*** استادیار زبان و ادبیات فارسی، واحد خدابنده، دانشگاه آزاد اسلامی، خدابنده، ایران.dnosratollah@yahoo.com
**** دانشیار زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران.arian.amir@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۲/۲۱، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۵/۱۵

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

و پویا از زندگی روزمره‌ی کودکان و سپس با تقویت حس همدلی و روابط عاطفی و ایجاد صمیمیت و همراهی با کودکان، باعث نزدیکی زبان رحماندوست به زبان کودکان و اقبال اشعار او و درنهایت ماندگاری آثارش در ذهن و زبان کودکان تا سال‌ها حتی یک عمر شده است.

واژه‌های کلیدی: شعرکودک، حیوانات، غذاها، لباس‌ها، لوازم، ماندگاری، مصطفی رحماندوست، واژه‌های روزمره.

۱. مقدمه

مصطفی رحماندوست (۱۳۲۹) آثار بسیاری برای کودکان خلق کرده است که شمار بسیاری از آن‌ها مانند شعر صد دانه یاقوت که یادآور دوران کودکی همه‌ی ماست، به جاودانگی و ماندگاری دست یافته‌اند. وی علاوه‌بر سرایندگی، در زمینه‌ی نویسندگی و ترجمه نیز خدمات بسیاری برای جامعه‌ی ادبیات کودک ایران داشته است؛ برای نمونه وی دفتر مجامع و فعالیت‌های فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده است و همین سمت اجرایی وی زمینه‌ساز انتقال ادبیات برگزیده کودک و نوجوان ایران به زبان‌های دیگر شد. این خدمات جایگاه رفیعی در حوزه‌ی ادبیات کودک برایش رقم زد؛ جایگاهی که باعث شد «گاه اشعارش تبدیل به کلیشه‌های شعری و خودش هم نماد شعر کودک شود. در میان آثار پر شمار او، تعداد اشعار ماندگار، شایان توجه است؛ اشعاری که کودکان با آن، ارتباط صمیمانه برقرار کرده‌اند» (صادق‌زاده و زارع‌بیدکی، ۱۳۹۳: ۲۲۴)

حتی «حجم سروده‌های رحماندوست و میزان اشتهار او به‌عنوان شاعر کودکان، به‌مراتب از کیانوش بیشتر است. این اشتهار، وی را نزد عامه، نماینده‌ی شعر کودک امروز معرفی می‌کند» (پاک‌آیین، ۱۳۷۹: ۱۱) اگر با این گفته‌ی اشکلوفسکی، فرمالیست روس موافق‌باشیم که «شعر، رستاخیز کلمات است» (شفیعی‌کدکنی، ۱۳۷۰: ۵) رستاخیز کلمات شعرهای کودک رحماندوست از آمیختگی زبان عامه به‌ویژه واژه‌های روزمره به وجود آمده است؛ واژه‌های روزمره‌ای که با زبانی ساده و شیوا و با گیرایی و تأثیرگذاری خاصی ارائه شده است، اعتبار و جذابیت خود را برای همیشه به‌ویژه در هجده مجموعه شعر کودک بررسی‌شده در این جستار، حفظ کرده‌اند. «اگر پذیرفته باشیم که زبان شعر کودک و نوجوان زبانی ویژه است که امکان ارتباط هنری دنیای او را با جهان، میسر می‌سازد، وجود هرگونه ضعفی که آن را به سمت زبان بزرگ‌سالانه سوق دهد یا باعث ضعف تألیف در آن گردد می‌تواند به آن لطمه بزند و درجه هنری آن را مخدوش نماید» (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۵۰۸-۵۰۹) واژگان روزمره به‌دلیل پیوند عمیق با جهان واقعی و زندگی روزانه‌ی کودکان دقیقاً در این نقطه، کمک شایانی به جذابیت و ماندگاری شعر کودک نموده، آن را از آسیب‌های مذکور صیانت می‌کند.

شعر رحماندوست با کاربرد لغات روزمره، هنجارها را شکسته، سبب تأثیرگذاری بر مخاطب و ایجاد همدلی و نزدیکی با او شده است. این جستار کوششی است برای بررسی تأثیر کاربرد واژگان روزمره در ماندگاری شعرهای کودک او و به‌دنبال پاسخ به این پرسش است که چه ارتباطی میان ادبیات عامه و به‌طور خاص، واژه‌های روزمره با میزان جذابیت، موفقیت و ماندگاری اشعار کودک رحماندوست وجود دارد و اساساً چرا اشعار او همچنان برای مخاطب کودک همه‌ی ادوار، ارزش، اهمیت و جذابیت دارد؟

۱. ۱. روش پژوهش

روش پژوهش، توصیفی‌تحلیلی است. جامعه‌ی آماری پژوهش، هفده مجموعه از اشعار کودکانه‌ی رحماندوست به شرح زیر است: زیباتر از بهار (۱۳۶۷)، درسی برای گنجشک (۱۳۸۲ب)، سگی بود جنگلی بود (۱۳۸۰)، ترانه‌های نیایش (۱۴۰۰)، نی‌نی نی‌نی نازه نی‌نی(۱۳۸۵)، فصل بهار بنویس (۱۳۷۹)، پنج‌تا انگشت بودند که.... بازی‌ها (۱۳۸۷)، باغ مهربانی‌ها (۱۳۷۳)، اون چیه که، اون کیه که (۱۳۸۶)، چند تا ستاره وای خدا (۱۳۹۲الف)، دوستی شیرین است (۱۳۹۱)، ترانه‌های لی‌لی پر (۱۳۹۲ب)، صددانه یاقوت (۱۳۹۹)، پرنده گفت به‌به (۱۳۸۴الف)، ماست و خروس و کدخدا (۱۳۸۹)، سه‌قدم دورتر شد از مادر (۱۳۸۴ب)، بابا آمد نان آورد (۱۳۸۲الف). واژه‌های روزمره در این مجموعه‌ها بسامد بالایی داشتند که برای جلوگیری از افزایش متن مقاله، به نمونه‌هایی از آن‌ها بسنده شد.

معیار کودکانه‌بودن این کتاب‌ها براساس رده‌های سنی «ب، ج» یا «الف و ب» مندرج در شناسنامه کتاب‌ها بوده است. برخی از آن‌ها از جمله کتاب *چشمه‌ی نور* که رده سنی آن، درج نشده بود نیز براساس وجود کلمات پایه‌ای فهمیدنی برای کودکان، در رده‌ی سنی کودک لحاظ گردید. برخی از این مجموعه‌ها شماره صفحه نداشتند که به‌صورت دستی شماره‌گذاری شدند. کلمات محاوره، زیرمجموعه‌ی واژه‌های روزمره قرارگرفت؛ هرچند تعداد محدودی از این واژه‌ها به‌دلیل اهمیت‌شان در ردیف گونه‌های مختلف واژه‌های روزمره، تحلیل‌شدند. واژه‌هایی مثل توی، یک‌عالمه، آهای، آی و...که مشمول زبان محاوره هستند و بیشتر در شعر خردسال اهمیت دارند به‌دلیل اینکه کاربرد دوگانه‌ای دارند؛ یعنی هم در زبان عامیانه و هم در محاوره استفاده می‌شوند و در زبان عامیانه‌ی معیار هم برای خود جا بازکرده‌اند در طبقه‌بندی واژه‌های روزمره با عنوان «واژه‌های روزمره‌ی دیگر» مشخص شده‌اند.

معیار روزمره و عامیانه‌بودن واژه‌ها کتاب *فرهنگ فارسی عامیانه* ابوالحسن نجفی و *فرهنگ لغات عامیانه* محمدعلی جمالزاده و سایر فرهنگ‌نامه‌هاست. هرچند تعداد ناچیزی از کلمات بررسی‌شده در فرهنگ‌نامه‌ها نیامده است، ولی مقصود نگارندگان از واژه‌های روزمره، واژه‌هایی است که عامه‌ی مردم استفاده می‌کنند؛ زیرا علاوه‌بر اینکه این واژه‌ها در افواه عامه‌ی مردم جاری بوده، برای کودکان نیز به‌راحتی و روشنی لمس‌شدنی و درک‌پذیر بوده و از واژه‌های کاربردی و تجربیات روزانه‌ی کودکان به شمار می‌آید.

۱. ۲. پیشینه‌ی پژوهش

پژوهش‌هایی پیرامون ادبیات عامه در شعر کودک و بزرگ‌سال انجام شده است از جمله:

اسحاقی(۱۳۹۵) در *بررسی فرهنگ عامه در آثار ناصر کشاورز* عناصر مادی و معنوی ادبیات عامه از جمله غذاها و میوه‌ها، اقتصاد و بازار، وسایل کتابت، پوشش‌ها و... را در شعرهای کشاورز بررسی کرده است. تفاوت پایان‌نامه مذکور با مقاله حاضر در این است که نخست اینکه پایان‌نامه به کلیت عناصر عامیانه اشاره کرده و به واژگان روزمره نپرداخته است، دوم تنها به ذکر نمونه‌ای از عناصر عامیانه به‌کاررفته در اشعار کشاورز بسنده کرده است و به تأثیر عناصر عامیانه در ماندگاری اشعار کودک کشاورز اشاره‌ای نکرده است.

نقابی و تاج‌فیروزه (۱۳۹۷) در «بررسی مؤلفه‌های زبان عامیانه در داستان‌های جلال آل‌احمد» به شناسایی مؤلفه‌های زبان عامیانه در حوزه‌ی واژگان، ترکیبات و عبارات از جمله کنایات، ضرب‌المثل‌ها و... پرداخته‌اند و هریک از این مؤلفه‌ها

را به‌همراه چند نمونه، تحلیل کرده‌اند. شباهت این پژوهش با مقاله‌ی حاضر در این است که به واژه‌های روزمره و عامیانه اشاره کرده است اما به تأثیر آن‌ها در ماندگاری و جذابیت داستان‌ها نپرداخته است.

صادق‌زاده و زارع بیدگی(۱۳۹۳) در «بررسی اصلی‌ترین ویژگی‌های زبانی و تصویرآفرینی در اشعار رحماندوست» نشان داده‌اند که یکی از عوامل تصویرآفرینی در اشعار وی، افعال و اصطلاحات محاوره‌ای و بومی است که از این نظر با مقاله حاضر مرتبط است.

حیدری و ربیع‌زاده (۱۳۹۸) در «ادبیات عامه و ارتباط آن با ادبیات کودک و نوجوان» به ادبیات کودک و نوجوان به‌عنوان مهم‌ترین بخش ادبیات عامه و تأثیر این نوع ادبیات بر رشد اخلاقی اجتماعی و خلاقیت کودکان و نوجوانان پرداخته است.

کمالی و همکاران (۱۳۹۹) در «مبانی معرفتی عناصر فرهنگ عامه در اشعار کودک و نوجوان» عناصر فرهنگ عامه را به‌عنوان ابزاری برای تحقق اهداف تربیتی و اخلاقی معرفی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شاعران کودک و نوجوان با کاربرد عناصر فرهنگی، علاوه‌بر ارائه تصویری از فرهنگ جامعه و آموزش مسائل فرهنگی، موجبات حفظ و صیانت فرهنگ و هویت ملی را فراهم آورده‌اند.

درباره‌ی نقش واژه‌های روزمره در توفیق و ماندگاری شعرهای کودک رحماندوست تاکنون پژوهشی انجام نگرفته است.

۲. چهارچوب نظری

۲. ۱. درباره‌ی مصطفی رحماندوست

مصطفی رحماندوست در ۱۳۲۹ در همدان به دنیا آمد. زبان و ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران خواند و به‌عنوان کارشناس کتاب‌های خطی در کتابخانه‌ی مجلس فعالیت خود را شروع کرد. مدیر مرکز نشریات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان شد. در نشریاتی مانند رشد دانش‌آموز، سروش کودکان و نوجوانان و شهرزاد قصه‌گو کار کرد. پایگاه اینترنتی کتابخانه‌ی ملی کودک و نوجوان را تأسیس کرد. بیش از۲۰۰۰۰ کتاب در این پایگاه اینترنتی قرار داد و با همکاری آسان‌نشر، امکان مطالعه و خرید آثارش را برای کودکان فارسی‌زبان سراسر دنیا فراهم‌نمود (رک. حداد، ۱۳۷۱: ۲۸– ۳۵). در حال حاضر افزون‌بر فعالیت‌های اصلی برای علاقمندان ادبیات کودک و نوجوان، کارگاه‌های مختلفی نیز برگزارمی‌کند.

۲. ۲. زبان عامه و شعر کودک

کودکان و نوجوانان طبقه‌ای از عامه‌ی مردم هستند و ادبیات عامه هم با عامه‌ی مردم ارتباط دارد. همان‌طور که ادبیات عامه در حوزه‌ی زبان عامه، بر مردم تأثیر می‌گذارد بر روی کودکان نیز تأثیرگذار است. در حیطه‌ی شعر کودک، استفاده از زبان عامه از شگردها و سبک‌های زبانی است و توجه شاعر به اصطلاحات عامیانه‌ی مردم برای تأثیرگذاری و ارتباط هرچه بیشتر بر مخاطب جلوه‌ی خاصی دارد و بر صمیمیت شعر می‌افزاید. زبان عامه در شعر کودک، تصاویری از جامعه را تداعی می‌نماید و دریافت شعر را برای کودکان آسان می‌کند. از این نظر که شعر کودک، بیشتر جنبه‌ی زبان‌آموزی دارد افعال، اصطلاحات، واژه‌ها و ضرب المثل‌ها که به زبان برجستگی می‌دهد اهمیت دارد و علاوه‌بر سرعت انتقال مفهوم،

باعث صمیمیت و همدلی می‌شود و چون زبان عامه در شعر کودک، برگرفته از زبان زندگی روزمره‌ی کودکان است به‌سرعت از سوی آنان پذیرفته می‌شود.

«کابرد زبان عامیانه در شعر کودک دو گونه است: نخست، شعرهایی که با زبان معیار سروده می‌شود اما در همین زبان معیار، باز شاعران می‌کوشند از واژه‌های محاوره و سود جویند. دسته‌ی دوم شعرهایی هستند که سرایندگان آن، کوشیده‌اند با زبان محاوره و عامیانه شعر بسرایند و شاید این گونه شعرها برای خردسالان و کودکان دبستانی از جذابیت ویژه‌ای برخوردار باشد» (علی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۵۹). زیرا «کاربرد زبان عامیانه در گروه‌های سنی پایین‌تر، رایج‌تر است» (کمالی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۸۲).

درباره‌ی کاربرد واژه‌های روزمره و محاوره در شعر کودک، دو دیدگاه وجود دارد:

«برخی بر این باورند که در شعر کودک، به‌ویژه آن دسته از کودکانی که در حال فراگرفتن زبان معیار هستند و با نثر کتابت آشنایی پیدا کرده‌اند، نباید از زبان محاوره و {روزمره}استفاده شود و معتقدند که ساختار شعر با کاربرد زبان محاوره آسیب می‌بیند... گروه دیگر، بالعکس برآنند که استفاده از زبان محاوره در سرایش شعر کودک نه‌تنها موجب ضعف شعر کودک نمی‌شود بلکه کودکان را بیشتر به شعر جذب می‌کند چراکه این زبان، زبان گفت‌وشنود نسل امروز حتی کودکان است و چه اشکالی دارد که آن‌ها همراه با نثر کتابت با نثر محاوره و {روزمره}هم آشنا شوند» (علی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۵۹).

و ازآنجاکه در شعر عامیانه و در شعری که واژه‌های روزمره در آن استفاده شده است.

«هدف بیشتر سرگرم‌داشتن و لذت‌دادن است، کودک ناگزیر نیست که الفاظ شعر را مانند فرمول‌های ریاضی حفظ کند و ذهنش را برای درک مفاهیم آن‌ها به تلاشی سخت وادار کند؛ کودک شعر عامیانه را به‌سادگی هوا استنشاق می‌کند و به سادگی خنده یا حتی گریه بروز می‌دهد» (کیانوش،۱۳۵۲: ۴۶)

بنابراین کودکان شعری که شامل واژگانی را که برگرفته از زندگی روزانه‌ی آنان باشد، با شادی می‌خوانند و از آن لذت می‌برند.

۲. ۳. ارتباط واژه‌های روزمره با ماندگاری شعر کودک

شعرکودک برای اینکه ماندگار شود باید از جهان واقعی کودکان برخاسته باشد؛ «بهترین شعرهای کودک، شعرهایی هستند که در سراسر زندگی با ما همراهند و پابه‌پای‌مان رشد می‌کنند» (دهریزی، ۱۳۹۸: ۷۸). واژگانی که به‌صورت روزمره استفاده می‌شوند، به‌عنوان یکی از عناصر زبان عامیانه که در اشعار کودک استفاده می‌شود، کلماتی هستند که در زبان کودکان و در زندگی و جهان واقعی آن‌ها به کار می‌روند. این واژه‌ها در جنبه‌های زیر می‌توانند علتی برای ماندگاری شعر کودک باشند:

۱. استفاده از واژه‌های عادی به کودکان احساس آشنایی و تعلق خاطر می‌دهد. وقتی کودکان واژه‌هایی را که در زندگی روزمره خود با آن‌ها سروکار دارند، در شعر می‌شنوند به‌راحتی با آن ارتباط برقرار می‌کنند. این احساس نزدیکی باعث می‌شود که اشعار در حافظه آن‌ها تثبیت گردند. واژه‌ها یا کاربرد استفاده‌ی روزانه که با هویت فرهنگی و محلی مرتبط هستند ارزش‌ها و سنت‌ها را منتقل می‌کنند و این آشنایی، احساس تعلق ایجاد می‌کند و باعث می‌شود اشعار در ذهن آن‌ها به‌یادگار بماند؛

۲. واژه‌های پربسامدی که برآمده از زندگی است، در شعر کودک غالباً تصاویری زنده‌ای هستند که اندیشه، تخیل، عواطف، حرکت و فعالیت کودک را تحریک می‌کنند. این تصویرسازی‌ها به کودکان یاری می‌رساند تا شعر را به‌راحتی در ذهن

مجسم کنند؛ «الفاظ بی‌معنی و بامعنی همچنان‌که انگیزه‌ی حزن و اندیشه‌اند، انگیزه‌ی خنده و نشاط‌اند. شعر عامیانه، سکون و سکوت کودک را از آواز و حرکت و رنگ پُر می‌کند» (کیانوش، ۱۳۵۲: ۴۵)؛

۳. شعرهایی که از واژه‌ها با کاربری استفاده‌ی روزانه استفاده می‌کنند، معمولاً ریتم و قافیه‌های جذابی دارند و به‌دلیل سادگی، قابلیت تکرار و حفظ بیشتری دارند. شعر عامیانه و شعری که واژه‌های روزمره در آن کاربرد دارد «عناصر اصلی شعر کودک را به‌وفور دارد؛ از موسیقی وزن و موسیقی قافیه سرشار است و این موسیقی، پرجنب‌وجوش است حتی هنگامی‌که ملایم است ملایمت آن، رهگذر جنبش و شوری ملایم است» (همان)؛

۴. استفاده از واژه‌های عادی و روزمره به کودکان کمک می‌کند تا زبان را به شیوه‌ای طبیعی فراگیرند. شعرکودک با بهره‌گیری از این واژه‌ها به فرایند یادگیری کمک می‌کند؛ هنگامی‌که کودکان درگیر یادگیری زبان می‌شوند، اشعار به‌عنوان منابع ارزشمندی عمل‌می‌کنند. شعر عامیانه و شعری کلمات عادی و برگرفته از زندگی مردم را در خود دارد افزون‌بر کمک در فرایند یادگیری ساختارهای زبانی، مهارت‌های زندگی را نیز به‌صورت غیرمستقیم به کودک آموزش می‌دهد «دوست‌داشتن را به او می آموزد؛ دوست‌داشتن همه‌چیز و همه‌کس را و نیز گوهرهایی از دانش ساده‌ی زندگی را» (کیانوش، ۱۳۵۲: ۴۵).

بخشی از عوامل ماندگاری شعر کودک به کاربرد جوهره‌ی اصلی و شکل‌دهنده‌ی زبان و واژگان روزمره مربوط می‌شود که یکی از ارکان اصلی زبان شعرهای کودک رحماندوست است. نه‌فقط در شعر رحماندوست که در ادبیات کودک جهان نیز ادبیات عامه چنین کارکردی دارد؛ هانس کریستین آندرسن، پدر ادبیات‌کودک جهان که با الهام از فرهنگ عامه، نوع جدیدی از قصه‌ها مانند پری‌دریایی کوچولو، بندانگشتی، جوجه‌اردک زشت، دخترک کبریت‌فروش و... را نوشته با تغییراتی که از رهگذر استفاده از ادبیات عامه به وجود آورد نه‌تنها باعث افزایش کمی و کیفی آثار کودکانه شده است، بلکه باعث تغییر نگرش به کودکان گشته، کودک را صاحب شعور و دارای حقوق خود ساخته و کمک کرده است تا به او به‌عنوان موجودی مستقل نگاه شود (رک. میرهادی، ۱۳۸۳: ۱۶۹-۱۷۱).

گاه پایبندی به زبان رسمی، به صمیمیت شعر لطمه می‌زند و اگرچه زبان عامه هم زبان ادبی را تضعیف می‌کند؛ اما آگاهی رحماندوست از ادب عامه، مهارت او در مخاطب‌شناسی و آگاهی از تنوع سلیقه‌ی گروه‌های سنی مختلف در حیطه‌ی زبان و واژه‌هایی با کاربرد روزمره، در توفیق و ماندگاری اشعارش مؤثر عمل کرده است. برای نمونه «مخاطب‌شناسی یکی از مسائل مهم در زمینه‌ی تألیف است؛ هر پدیدآورنده‌ای هنگام نگارش اثر خود باید به مخاطب بیندیشد و در نهان و آشکار، مخاطب مفروضی داشته باشد و بکوشد هرچه بیشتر او را بشناسد تا بتواند با او به‌خوبی ارتباط برقرار کند» (محمدی‌رفیع، ۱۳۸۵: ۱۷۶). استفاده‌ی رحماندوست از واژگان روزمره که به‌عنوان بخشی از فرهنگ عمومی و هویت ملی شناخته می‌شوند و کودک، ارتباط عاطفی عمیقی با آن‌ها دارد، افزون‌بر اینکه توانسته الگوی مناسبی برای دیگر شاعران و نویسندگان ادبیات کودک و نوجوان باشد، باعث شده است که شعرهای او با زبان ساده و موضوعات جذاب، در ذهن و ضمیر کودکان باقی و در زبان کودکان جاری بماند.

۲. ۴. معیارهای ماندگاری شعر کودک

همان‌گونه که «هیچ معیار همه‌پذیر و مشخصی برای تشخیص کودکانه یا نوجوانه‌بودن یک شعر وجود ندارد» (میرزاده، ۱۴۰۰: ۱۶۰)، درباره‌ی عوامل ماندگاری شعر کودک و نوجوان نیز چنین است و هیچ معیار دقیق و روشنی برای احصای عوامل صددرصدی اشعار ماندگارکودک وجود ندارد. بااین‌حال مهم‌ترین معیارهای ماندگاری شعر کودک به قرار زیر است:

- کسب جوایز از جشنواره‌های مختلف ؛
- سابقه‌ی کار؛
- تعداد دفعات چاپ؛
- شهرت اشعار؛
- توجه منقدان و اقبال جامعه‌ی علمی و ادبی به اشعار؛
- تأثیرگذاری بر آثار هم‌دوره و دوره‌های بعد؛
- شهرت سرایندگان؛
- شعرهای ترجمه‌شده؛
- انتخاب اشعار ماندگار از سوی بزرگان و سرایندگان شعر کودک؛
- چاپ در کتاب‌های درسی؛
- کثرت شعرها؛
- میزان استقبال کودکان از اشعار؛
- ویژگی‌های خاص و برجسته‌ی شعری.

آنچه شعر رحماندوست را ماندگار ساخته، افزون‌بر تمامی مصادیق پیش‌گفته، استفاده از واژه‌های برگرفته از زندگی عادی و طبیعی است که به‌نوعی ویژگی برجسته‌ی شعر او نیز به شمار می‌آید.

۳. بحث و بررسی

شعر کودک به‌لحاظ زبانی ویژگی‌هایی دارد که آن را از سایر گونه‌های ادبی متمایز می‌کند؛ یکی از آن‌ها زبان عامیانه و استفاده از واژگان ساده است. کاربرد واژه‌های روزمره در شعر کودک به‌ویژه در شعرهای رحماندوست سبب جذابیت و ایجاد لذت در مخاطب شده است. پس از بررسی اشعار کودک او، چهارده گونه‌ی مختلف از واژه‌های روزمره که تأثیر بسزایی در ماندگاری اشعارش داشتند، ذیل سه عنوان کلی واژه‌های روزمره، واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره و واژه‌های مربوط به محیط زندگی روزمره‌ی مردم به دست آمد که هریک زیر مجموعه‌هایی به شرح زیر دارد:

۳. ۱. واژه‌های روزمره

۱،۱،۳. واژه‌های مربوط به عواطف و صفات

در شعرهای رحماندوست شمار درخور توجهی از واژه‌های نو وجود دارند که عمدتا بر صفات و احساسات دلالت می‌کنند. در نمونه‌ی زیر واژه‌های «باهوش، زرنگ، حنایی، قوی، مهربان، خوب، عزیز، بلا» به کودک کمک می‌کنند تا

خود را در موقعیت‌های شعر تصور کرده، با شعر همذات پنداری کنند. این کلمات مستقیماً احساسات و صفات را بازتاب می‌دهند و باعث تقویت جنبه‌ی عاطفی و درک شخصیت‌های شعر می‌شوند و درک عاطفی را برای کودکان ساده‌تر و ارتباط با شعر و شخصیت‌های آن را عمیق‌تر می‌کنند: «سگی بود، خروسی بود/ سگی باهوش و زرنگ/ سگی مثل ببر و گرگ/ مهربان و باوفا/ قوی‌پنچه و بزرگ/ خروسی حنایی‌رنگ/ خروسی کاکل‌زری/ ... دوتایی باهم بودند/ دو تا دوست مهربان/ این به آن می‌گفت عزیز/ آن به این، می‌گفت هاپ هاپوجان/ اما در دل خروس/ ترسی بود از هاپوخان: نکند او نباشد/ یار خوب و مهربان/ نکند وقت بلا/ مرا تنها بگذارد...» (رحماندوست، ۱۳۸۰: ۱-۶)

۳. ۱. ۲. واژه‌های محاوره‌ای

به‌طور کلی «زبان کاربردی هر جامعه در هر دوره یا زبان معیار و رسمی است یا زبان عامه‌ی مردم» (ذوالفقاری ۱۳۹۴: ۳۶۹). رحماندوست مانند تمام شاعران از هر دو زبان عامه و رسمی به‌ویژه در حوزه‌ی واژه‌ها برای بیان بهتر مقاصد خود بهره برده است؛ «مرز بسیار ظریفی میان زبان معیار، محاوره و عامیانه به‌ویژه زبان محاوره و عامیانه، وجود دارد که ثابت و پایدار نیست و مرتب در معرض تغییر و تحول است» (نجفی، ۱۳۷۸: ۷)؛ «زبان محاوره زبان مردم فرهیخته و نیمه‌فرهیخته و حتی زبان نوشتاری کم‌وبیش آزادی است که کاربرد آن بر روابط دوستانه یا همپایه میان گوینده و شنونده دلالت می‌کند؛ زبانی است که افراد خانواده در گفتگو با یکدیگر به‌کار می‌برند و در ارتباط با مردم ناآشنا معمولا از استعمال آن پرهیز می‌شود اما زبان عامیانه نه بر مفهوم اجتماعی، سیاسی بلکه بر مفهوم اجتماعی فرهنگی دلالت می‌کند و عبارت است از کلمات و ترکیبات زبان محاوره مردم نیمه‌فرهیخته که بی‌قیدوبند سخن می‌گویند و الفاظی بر زبان می‌آورند که مردم فرهیخته از ادای آن، خاصه در محافل رسمی به‌شدت احتراز می‌کنند» (سادات‌مصطفوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۵). هرچند در برخی پژوهش‌ها به نبود مرز و معیار خاص و مجزاکننده میان زبان عامه و روزمره و محاوره اشاره شده و گفته شده است که هنوز مرزهای دقیق لغات روزمره و رسمی در ادبیات ما همچون زبان انگلیسی و فرانسه روشن نیست و در تعیین چهارچوب درست میان آن‌ها نتیجه قطعی وجود ندارد (رک. انزابی‌نژاد، ۱۳۶۶: ۷). «زبان عامیانه، زبان آستانه‌ای و لب مرزی است که اغلب تشخیص تفاوت زبان عامیانه از عامیانه‌گرایی و حتی زبان استاندارد دشوار است؛ چراکه زبان عامیانه در طول زمان به واژگان استاندارد و پذیرفتنی بدل می‌شود» (آدامز، ۲۰۰۹: ۶۸). با تمام این تفاسیر صرف‌نظر از صحت موضوع، واژگان محاوره در این پژوهش زیر مجموعه‌ی واژگان روزمره قرار گرفتند و بدین صورت واکاوی شده‌اند.

در شعر کودک، کلمات محاوره‌ای باعث ایجاد ریتم و زنده‌ترشدن فضای شعر می‌شوند و با هیجان و انرژی خوبی که دارند کودک را به تعامل بیشتر با متن فرامی‌خوانند؛ «شعر کودک بیش از شعر بزرگ‌سالان متکی به وزن و قافیه است... به‌ویژه قافیه در شعر کودک اهمیت زیادی دارد و کم‌توجهی به آن جایز نیست. بخشی از توجه به شعر عامیانه (محاوره‌ای) شاید به همین دلیل باشد» (پولادی، ۱۳۸۷: ۲۹۶). رحماندوست برخی از واژه‌ها را با تلفظ محاوره‌ای به‌کار برده تا زبان شعر خود را مردمی‌تر کند. بااین‌حال معتقد است: «شعر کودک باید صمیمی باشد، خیلی از تازه‌کارها فکر می‌کنند که بیان صمیمی یعنی به‌کارگیری کلمات محاوره و شکسته و گاه مبتذل. درصورتی‌که چنین نیست؛ این اشعار بیش‌ازآن که حکایت از صمیمیت کند، روایت‌گر ضعف سراینده است. شعر کودک باید صمیمانه باشد؛ اما نه به بهای ابتذال و پیش‌پاافتادگی» (حداد، ۱۳۷۱: ۱۴۴).

در شعرهای رحماندوست واژه‌های محاوره، کلماتی هستند که در مقایسه با کلمات و افعال دیگر، کاربرد کمتری داشته‌اند، به‌ویژه افعالی مانند می‌کنه، می‌بینه،... مدنظر قرار نگرفتند. در شعر «وقت خواب که نیست/ هی! پاشو، پاشو» (رحماندوست، ۱۳۶۷: ۱۴) واژه‌های «هی، پاشو پاشو» در افزایش تعامل و مردمی‌شدن شعر و آهنگین و موسیقی‌دارشدن آن کمک می‌کنند، چون با زبان ساده و فهم‌پذیر ارائه شده‌اند، امکان یادگیری بهتر و سریع‌تری به کودک می‌دهند حتی حس شوخی و بازیگوشی را در کودکان تقویت نموده، سبب می‌شوند که شعر برای کودک به‌یاد ماندنی و جذاب‌تر شود.

در شعر: «زندگی قاتی می‌شه/ همچون و همچی می‌شه» (رحماندوست، ۱۴۰۰: ۵) واژه‌های «قاتی، می‌شه» تصاویر زیبایی از کاربرد کلمات محاوره را در ذهن کودک خلق کرده، می‌توانند به تخیل و خلاقیت کودکان دامن بزنند. فهمیدنی‌بودن کلمات استفاده‌شده و احساس نزدیکی و صمیمیتی که این کلمات در شعر ایجاد کرده است و کلمه‌ی «همچون» که به شعر، رنگ‌وبوی ادبی بخشیده و به ایجاد تشبیه‌ها و تمثیل‌های زیبا کمک نموده و واژه «همچی» که حس محاوره‌ای و صمیمی را به شعر اضافه نموده به شعر حالت غیررسمی داده و درنهایت به ماندگاری شعر انجامیده است.

۳. ۱. ۳. واژه‌های مربوط به ابزار و لوازم

در شعر کودک، ابزار و لوازم که «جزو طبیعت نبوده و ساخته‌وپرداخته‌ی دست آدمیان است، بسیار درخور توجه هستند زیرا نمی‌شود از کودک و محیط پیرامون او سخن گفت اما لوازم زندگی را از آن حذف کرد؛ به‌ویژه آن‌هایی که کودک، عاشقانه دوستشان دارد» (محمودی وگیچی، ۱۳۹۲: ۲۶۸). در نمونه‌ی زیر همنشینی دو واژه‌ی «نسیم» که از عناصر طبیعت است و «بادبادک» که از لوازم محبوب کودکان است، به جذابیت و به یادسپاری بیشتر آن انجامیده است: «نسیم بود و نسیمی باصفا بود/ رفیق بادبادک بچه‌ها بود» (رحماندوست، ۱۳۹۲ب: ۲).

ابزار و لوازم در شعرهای دیگر رحماندوست بیشتر برای تصویرسازی و ارتباط ملموس‌تر با جهان واقعی کودک استفاده می‌شوند؛ «عینک» که از لوازم شخصی کودک بوده در برقراری ارتباط ملموس با جهان واقعی کودک، بسیار مؤثر عمل کرده است: «من عینکم/ عینک چشمای تو/ دوست دو چشم ناز و زیبای تو» (رحماندوست، ۱۴۰۰: ۵). کاربرد واژگانی مانند همین عینک شعر را از حالت انتزاعی خارج کرده و به تجربه‌های شخصی کودک پیوند می‌زند. استفاده از چنین کلمات ساده‌ای باعث می‌شود کودکان، احساس نزدیکی بیشتری با شعر کنند. این ارتباط مستقیم با دنیای واقعی و اشیاء و وسایل اطراف و چه‌بسا لوازم شخصی کودک، شعر را برای او درک‌پذیرتر می‌سازد و کودک را با لذت بیشتری وارد دنیای شعر می‌کند و تأثیر بسزایی در استمرار شعر دارد.

ابزار و لوازم حتی جنبه موسیقیایی داشته، فضای شعر را زنده می‌کنند. کاربرد واژه‌ی «زنگ» در نمونه‌ی زیر مصداق روشن این مدعاست؛ زیرا هم به تصویرسازی شعر انجامیده و هم آهنگ و موسیقی درونی و کناری را تقویت کرده است: «صدا صدای زنگه دره/ دل ما و تو رو می‌بره» (رحماندوست، ۱۳۸۵: ۷).

استفاده از ابزار و لوازمی که همیشه برای کودک سؤال‌برانگیزند مثل «ابر، کلاف، پولک» به‌مراتب تأثیر بیشتری در تکرار و ماندگاری شعر دارند: «آی آسمان! خیلی ستاره داری/ خوش به حالت، پولک نقره داری» (رحماندوست، ۱۳۹۲الف: ۲۲). همان‌طور که محمودی و گیچی گفته‌اند «شعر کودک مثل همه انواع آثار خاص کودک، باید از زندگی او گرفته شده باشد» (محمودی و گیچی، ۱۳۹۲: ۲۶۸). واژه‌های با کاربری روزانه مربوط به ابزار و وسایل نظیر «آیینه، زنبیل، سوت، عینک» و... که در شعر رحماندوست به‌کرات به‌کار رفته‌اند کودک را با دنیای پیرامونش پیوند زده، او را با دنیای اطراف

خود مرتبط می‌سازد: «آیینه آورد/ خود را در آن دید/ تا دید خود را/ خندید» (رحماندوست، ۱۳۹۹: ۷) یا «دومی گفت: پول که داری/ زنبیل و کیسه بردار» (رحماندوست، ۱۳۸۷: ۳).

کلمات «میز، تخته، گچ، دفتر» درشعر «به میز و تخته و گچ/ به درس و مشق و دفتر/ به مدرسه به بازی/ به شور و کوشش و کار/ سلام، سلام بسیار» (رحماندوست، ۱۳۸۲الف: ۱۸) کلماتی هستند که کودکان در محیط مدرسه، همیشه با آن‌ها مواجه بوده و برای آن‌ها تکرار می‌شوند. به‌دلیل اینکه یادگیری و بازی را در ذهن کودکان مجسم می‌کنند و تصویری واضح از محیط مدرسه دارند، روحیه‌ی مثبت و انگیزه‌ی کافی برای یادگیری را در کودکان تقویت کرده، ماندگاری شعر و ارتباط عاطفی کودک را با متن افزایش می‌دهند.

۳. ۱. ۴. واژه‌های مربوط به خوراکی‌ها و مواد غذایی

غذا و خوراکی‌ها می‌توانند در درک فرهنگ و کشف گنجینه‌ی معانی کمک شایان توجهی کند و «جهان‌بینی، باورها و آموزه‌های فرهنگی و تمدنی یک جامعه را انعکاس دهند» (حسن‌زاده، ۱۳۹۶: مقدمه). غذاها و خوراکی‌ها، بخشی از سنت‌های مادی فرهنگ عامه هستند؛ سنت‌های مادی «محسوس و ملموس و قابل اندازه‌گیری با موازین کمی و علمی» (روح‌الامینی، ۱۳۶۵: ۲۴) که معرف افکار و احساسات افراد جامعه است.

غذاها و خوراکی‌ها از عناصر جذاب و خاطره‌انگیز کودکان هستند که افزون‌بر انتقال فرهنگ غذایی، حس لذت و شادی را تداعی کرده است و فضایی مفرح در شعرها ایجاد می‌کنند؛ با واژه‌های «آب‌نبات، بستنی، شیرینی، شکلات» در شعر: گوشت بخر و نان بخر/گوجه، بادمجان بخر/ ... سبزی و شیر و میوه/..../ نه نان و گوشت و ریحان/ نه میوه، نه بادمجان/ شیرینی بخر با شکلات/ بستنی و آب‌نبات» (رحماندوست، ۱۳۸۷: ۳) حس چشایی و شادی کودکان تحریک می‌شود و به‌دلیل علاقه‌ی وافر به خوراکی‌ها، با چنین کلماتی احساس رضایت کامل و لذت می‌کنند و شعر برای آن‌ها فراموش‌نشدنی می‌شود. وجود واژه‌های «گوشت، گوجه، بادمجان، سبزی، شیر، میوه، ریحان» که با نیازهای اولیه و روزمره کودک مرتبط بوده و کودکان با این کلمات تجربه‌های حسی ملموسی دارند، سبب می‌شود شعر به خاطره‌ای زنده تبدیل شود و به ثبت بهتر آن در ذهن‌شان بینجامد.

۳. ۱. ۵. واژه‌های مربوط به فعالیت‌ها و بازی‌ها

واژه‌های «بپر، بخور، بزن، بکوب» در «کلافه شد خروس از این رفتار زشت پیرزن/ فکری به ذهنش رسید/ بپر، بخور، بکوب، بزن» (رحماندوست، ۱۳۸۹: ۸) باعث تقویت نسبت کودک با شعر شده، در حفظ شعر کمک می‌کند؛ این واژه‌ها سرگرمی، بازی و حس حرکت و نشاط را در شعر القا می‌کنند. القای حس خوشایند این بازی‌ها و سرگرمی‌ها افزون‌بر اینکه غیرمستقیم شخصیت کودک را شکل می‌دهند «توانایی و قدرت ذخیره‌شده از بدن آن‌ها را آزاد می‌کنند و به توانایی‌های آن‌ها می‌افزاید. کودک در خلال بازی، به برقراری رابطه با دیگران دست یافته از طریق همین رابطه، به تصویری از اجتماع در درون خود می‌رسد» (زارع بیدگی و صادق‌زاده، ۱۳۹۶: ۶۵). تکرار «انواع بازی‌ها به کسب مهارت‌ها و شکل‌گرفتن رفتار اندیشمندانه کودک کمک می‌کنند و در ایفای نقش و تکمیل شخصیت اجتماعی و تمرین آزاد در مناسبات و روابط گروهی نقش زیادی دارند» (توسلی، ۱۳۶۹: ۳۱۰).

در شعر «من می‌زدم آهنگ/ او شاد می‌رقصید» (رحماندوست، ۱۳۸۲الف: ۲۲) کلماتی مانند «رقص» رفتارها و بازی‌های روزمره را توصیف کرده، حس تعامل و فعال‌بودن کودک را تحریک می‌کنند. کودک از طریق این کلمات می‌تواند خود

را در موقعیت‌های مختلف شعر قرار داده و از آن لذت ببرد. این کلمات ساده و عملی به کودک کمک می‌کند تا شعر را بهتر بفهمد، درگیر آن شود و مشتاقانه و فعالانه وارد دنیای شعر شود.

۳. ۱. ۶. واژه‌های مربوط به حیوانات

حیوانات که جزو لاینفک حیات هستند، به‌دلیل رابطه‌ی نزدیک میان انسان و حیوان، همواره به‌صورت نماد در متون ادبی ازجمله شعر به‌کار می‌روند؛ این، خود «تأکیدی بر اهمیت نمادگرایی حیوانی در ادبیات شفاهی و عوام است» (قربانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۴). از جهاتی نیز «حیوانات مانند انسان هستند که توانایی دردکشیدن دارند و بر اساس نظریه‌ی داروین، انسان را با دیگر جاندارن خویشاوند می‌داند که البته مثل اشیای بدون احساس با آن‌ها برخورد می‌شود» (پارساپور، ۱۳۹۵: ۸۳-۸۴). ازآنجاکه ارتباط با حیوانات برای کودک جذاب‌تر از بزرگ‌سالان بوده است، از گذشته‌های دور، ابزار مناسبی در بیان و انتقال نکات تربیتی و آموزشی به‌صورت غیرمستقیم بوده به کودکان به شمار می‌آید.

در بندهایی از شعرهای «گنجشک ما گفت/ شکر خدا را/ با دیدن نور» (رحماندوست، ۱۳۸۲ب: ۲۲)، «مرحبا خرس باهوش/ تق‌تقی که شنیدیم/ فهمیدیم از کجا بود» (رحماندوست، ۱۳۷۹: ۱۰)، «میگه قصه بگو / قصه گرگ و مرغ و قو» (رحماندوست، ۱۳۸۵: ۹) و «دیدم خروسی خواند/ قوقوقولی قوقو» (رحماندوست،۱۳۸۲الف: ۲۶) رحماندوست با این شخصیت‌ها که جذابیت طبیعی برای کودکان دارند، پیام‌های تربیتی را به‌صورت غیرمستقیم منتقل می‌کند؛ زیرا ابزار قدرتمندی هستند که تخیل کودک را تحریک می‌کنند و داستانی در ذهنش می‌سازند که باورپذیری آن را در عالم خیال‌انگیز کودک امکان‌پذیرمی‌سازد و به‌سختی فراموش می‌شود.حیواناتی مانند «مرغ، گرگ، قو، گنجشک، خروس»... شخصیت‌پردازی شده‌اند و شخصیت‌پردازی «تأثیرش به‌قدری است که موجب پیدایش آثار متنوعی از زبان جانوران برای کودکان گردیده شرکت‌های بزرگ انیمیشن‌سازی، شخصیت‌های برجسته‌ی فیلم‌ها و کارتون‌های کودکان را از حیوانات انتخاب می‌کنند و برخی از این شخصیت‌ها به چهره‌های جهانی مبدل می‌شوند» (ذاکری و جماران، ۱۳۹۰: ۳۶).

۳. ۱. ۷. واژه‌های مربوط به اعضای بدن

واژهای مربوط به اعضای بدن، در اشعار رحماندوست به‌مثابه ابزاری تعلیمی برای آموزش مفاهیم پایه‌ای استفاده شده‌اند: «دوچشم داره، ابرو داره/ دهان و گوش و مو داره؟/ حیف که فقط جون نداره/ نمی‌خوره، دندون نداره» (رحماندوست، ۱۳۸۶: ۱۸). وقتی کودکان با واژه‌هایی مانند «چشم، گوش، مو، دندان، دهان» مواجه می‌شوند، می‌توانند آن‌ها را تجسم کنند و به آن‌ها احساسات و عواطف خوشایندی نشان دهند، زیرا از این واژه‌ها در زندگی خود شناخت دارند؛ همین شناخت زمینه‌ای می‌شود که کودکان بتوانند شعر را درک و دریافت کنند.

واژه‌های «زبان، دست و دهان» در شعر «دست و دهانی داشت/ همبازی من بود/ چشم و زبانی داشت» (رحماندوست، ۱۳۸۲الف: ۲۵) به‌صورت خلاقانه‌تری همراه با بازی‌های زبانی به کار رفته‌اند. این نوع بازی‌ها با زبان می‌تواند حس شادی و نشاط را در کودکان تقویت کند؛ حتی توصیف حالات چهره و حرکات به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های ارتباطات غیرکلامی در انتقال بهتر و روشن‌تر احساسات گوناگون به کودکان مؤثرتر عمل می‌کند.

۳. ۱. ۸. واژه‌های مربوط به نسبت‌های خانوادگی

در اشعار «عمه با ما قهر است.../ مادرم می‌نالد» (رحماندوست، ۱۳۸۴ الف:۵)؛ «باباش کجاست؟ / تو راهه/ رو سر بابا کلاهه» (رحماندوست، ۱۳۸۵: ۷)... «مامانی اونو لوس می‌کنه» (همان، ۲۲)؛ «دیشب که قصه می‌گفت/ مادربزرگ پیرم» (رحماندوست، ۱۳۷۳: ۷)؛ «مسعود و محمود و داود و مولود/ ما حلقه بودیم، بی‌بی نگین بود» (رحماندوست، ۱۳۹۱: ۴)

و «دیگی پر از آش/ یک شام ساده/ در دوره سفره/یک خانواده» (رحماندوست، ۱۳۹۹: ۶) واژه‌های «عمه، مادر، بابا، مامانی، مادربزرگ، خانواده، بی‌بی» که به روابط و نسبت‌های خانوادگی اشاره دارند، احساس نزدیکی و محبت در کودک ایجاد کرده و باعث می‌شوند کودک حس امنیت و محبت از اشعار دریافت کند؛ حضور همین ارتباطات عمیق انسانی است که منجر به ثبت شعر در حافظه جمعی کودکان می‌شود.

۳. ۱. ۹. واژه‌های مربوط به پوشاک و منسوجات

پوشاک، «علاوه‌بر هویّت قومی، اجتماعی و جغرافیایی، وابستگی‌های شغلی، صنفی، سیاسی، مذهبی و شأن و منزلت اجتماعی، اقتصادی و طبقاتی و همچنین تفاوت‌های سنی و جنسی را مشخص می‌کند» (موسوی‌بجنوردی، ۱۳۷۷: ۱). پوشش ظاهری هر قوم، عامل تعیین‌کننده‌ای در شناخت فرهنگ یک منطقه یا قوم مشخص است.

در شعر «ستاره‌ها بچه‌هاتن، شیرینن/ شب‌ها می‌آن رو دامنت می‌شینن» (رحماندوست، ۱۳۹۲الف: ۲۲) و «با اینکه با تو قهر قهر است/ ژاکت برایت سر گرفته» (رحماندوست، ۱۳۸۴ج: ۱۱) واژه‌های «دامن، ژاکت» و در شعر «کدخدا خوب دوخت و برید/ به حال روز درد او» (رحماندوست،۱۳۸۹: ۱۹) چادرش را دنیا/ بر سر خود پوشید» (رحماندوست، ۱۳۸۲الف: ۱۶)، واژه‌ی «چادر» و واژه‌های مرتبط به پوشاک مانند «دوختن»، «بریدن» افزون‌بر اینکه باعث تقویت مهارت‌های زبانی کودکان می‌شوند براساس عوامل ذیل در به یادسپاری شعر مؤثر هستند: الف. به ایجاد تصاویر واضح و ملموس در ذهن کودکان و تقویت انس و علاقه آن‌ها می‌انجامد؛ ب. به‌راحتی به بازی‌ها و فعالیت‌های خلاقانه تبدیل می‌شود. کودکان با این واژه‌ها بازی‌می‌کنند، لباس‌ها را شناسایی و داستان‌های خود را می‌سازند. ازآنجاکه بازی و تعامل در فرایند یادگیری و به‌یادسپاری مؤثرند، آن شعر را سریع‌تر آموخته مشتاقانه برای دیگران می‌خوانند و ج. به‌دلیل اینکه نماد هویت فرهنگی هستند کمک می‌کنند تا کودکان با سنت‌ها و آداب‌ورسوم آشنا شوند حس تعلق به فرهنگ و جامعه را منتقل کرده و در ایجاد ارتباط عاطفی میان آن‌ها و شناخت عمیق‌تر مظاهر مختلف فرهنگ و جامعه مؤثرند.

۳. ۱. ۱۰. واژه‌های مربوط به بیماری‌ها

واژگانی مانند «تب، هذیان» در شعر «خواب یا بیداری/ همه‌جا می‌سوزد/...تشنگی، هذیان، درد/اژدها، تب، آهن/کوه و دود و آتش/ وای می‌سوزم من» (رحماندوست، ۱۳۹۱: ۲۰) به کودکان کمک می‌کنند با برخی مفاهیم بهداشتی و بیماری‌ها آشناتر شوند. آشنایی با این موضوعات می‌تواند به درک بهتر مسائل بهداشتی و پزشکی کمک کند. بسیاری از کودکان ممکن است تجربه‌های مشابهی از بیماری‌ها یا احساس نامطبوعی نسبت به آن‌ها داشته‌باشند. استفاده از این واژه‌ها حس همدلی را در کودکان تقویت کرده و این احساس را منتقل‌کند که تنها نیستند؛ حتی واژه‌ی هذیان به‌صورت طنزآمیز و بازیگوشانه به‌کاررفته که احساس شادی و خنده را در کودکان برمی‌انگیزاند.

۳. ۱. ۱۱. واژه‌های مربوط به شغل‌ها

مشاغل به‌عنوان بخشی از زندگی مردم می‌توانند به شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی یک جامعه کمک کنند. شغل‌ها معمولاً با ارزش‌ها و باورهای فرهنگی جامعه مرتبط‌بوده نشان‌دهنده‌ی نگرش‌ها و آرزوهای مردمان هستند.

اشعار رحماندوست، به‌دلیل وجود واژگان مربوط به شغل‌هایی مانند «ماهی‌گیر، شاطر» در شعرهای «ماهی‌گیر ما/ توی اسکله/ هم منتظر بود/ هم بی‌حوصله» (رحماندوست، ۱۳۸۲الف: ۲۰) و «آقا شاطره/ نان را از تنور بیرون میاره» (رحماندوست، ۱۳۸۷: ۹) به شکل خاصی با دنیای کودکان ارتباط برقرار می‌کند.

نقش این واژه‌ها را در ماندگاری اشعار رحماندوست می‌توان به چند شکل توضیح داد:

ایجاد تصویرذهنی: واژه‌های «ماهی‌گیر، شاطر» تصاویری درک‌پذیر از زندگی واقعی و شغل‌های آشنا را در ذهن کودکان ایجاد می‌کنند. این تصاویر می‌توانند به گیرایی اشعار کمک کنند؛

آموزش و آگاهی: در آشنایی کودکان با معانی محتلف دخیل بوده، در شناخت شغل‌ها و نقش‌های مختلف و درک بهتر دنیای کار و حرفه‌ها همراهی کنند؛

ارتباط عاطفی: بخشی از زندگی عادی انسان‌ها بوده، استفاده از آن‌ها در اشعار می‌تواند حس همدلی و ارتباط عاطفی را در کودکان تقویت کرده با ایجاد حس تعلق و هویت، شعر را برای آن‌ها ماندگار نماید.

۳. ۱. ۱۲. واژه‌های روزمره‌ی دیگر

به‌دلیل ضیق مجال، این کلمات مشمول عنوان‌های مستقلی قرار نگرفتند و تحت عنوان «کلمات روزمره‌ی دیگر» آورده می‌شوند. رحماندوست کلمات با کاربرد روزانه در زندگی را مثل «وای، یک عالمه، آهای، آی» که در شعرهای «آی صدایی شنیدم/ وای صدایی شنیدم» (رحماندوست، ۱۳۷۹: ۱۰)؛ «آهای آهای خبردار/ دارم می‌رم به بازار» (رحماندوست، ۱۳۸۷: ۳)؛ «انگشت بعدی ببره آسیاب/ آرد که شد بریز یه‌عالمه آب» (همان: ۹) به کار برده ست.

این کلمات که کاربرد دوگانه‌ای دارند؛ یعنی هم در زبان معیار هم در زبان روزانه به‌کار می‌روند در شعر فضای تعاملی ایجاد کرده و کودک را به خواندن و همراهی با شعر فرامی‌خوانند. حضور این واژه‌ها در زبان روزانه‌ی کودک باعث‌می‌شود شعر به بخشی از گفت‌وگوی درونی او تبدیل شود و چون ریتم و هیجان به شعر می‌بخشند و زبان شعر را به زبان گفتاری کودک نزدیک می‌کنند در به‌یادسپاری، ماندگاری و پویایی شعر مؤثرعمل می‌کنند.

۳. ۲. واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره

۳. ۲. ۱. واژه‌های مربوط به مفاهیم مذهبی و اعتقادی

کلمات «خدا، الله، پیغمبر، قرآن، اسلام، دعا، شکر، مهر، تسبیح، وضو، اذان، نماز، قبله، نور، سیاهی، نعمت» از عناصر اعتقادی و مذهبی در اشعار رحماندوست هستند. استفاده از این کلمات باعث ایجاد ارتباط عاطفی عمیق‌تری با کودکان شده به آن‌ها احساس تعلق به دین و مذهب می‌دهند؛ «نور، سیاهی» در شعر «با دیدن نور/ گنجشک فهمید/ بعد از سیاهی/ نورست و امید» (رحماندوست، ۱۳۸۲ب: ۲۵– ۳۰) که از واژه‌های نمادین هستند به تخیل کودکان کمک می‌کنند و آن‌ها را به دنیای داستانی و خیال‌انگیز می‌برند، اما باید با احتیاط استفاده شوند تا تأثیرات منفی روی باورهایشان نداشته باشند. همچنین کاربرد واژگانی مانند «نعمت، خدا، شکر» باعث می‌شود که کودک درک بهتری از مفاهیم بنیادی پیدا کند در نتیجه شعر برای او، مفهوم‌تر و به‌یادماندنی‌تر شود: «چندتا ستاره! وای خدا/ چه‌خوشگلن ستاره‌ها/.... چه‌نعمتی شکرخدا» (رحماندوست، ۱۳۹۲الف: ۲۲).

۳. ۲. ۲. واژه‌های مربوط به مفاهیم و باورهای فرهنگی، اجتماعی و میهنی

کلمات «عید، هفت‌سین، سفره، ایران، سلام» واژه‌های مرتبط با مفاهیم و باورهای فرهنگی و اجتماعی و میهنی هستند که به کودکان می‌آموزند که چگونه در جامعه رفتار کنند، ارزش‌های فرهنگی را درک کنند و چگونه با ترس‌ها و چالش‌های خود مواجه شوند. مفاهیم و باورهای فرهنگی‌اجتماعی که از آداب و رسوم برخاسته‌اند مجموعه باورها و «رفتارهایی هستند که افراد متعلق به یک طبقه به انجام می‌رسانند و جامعه نیز در تربیت ارزش‌هایش برای آن‌ها معنایی نهان قائل

است» (علیزاده‌ابیانه، ۱۳۷۳: ۲۵). همچنین «جشن‌ها و رسوم ملی از عهد کهن در ایران وجود داشته و تحولاتی مانند ظهور اسلام یا گسترش ارزش‌ها و هنجارهای غربی نه‌تنها آن‌ها را از میان نبرده است، بلکه در پی استمرار و مداومت به بخشی از هویت ایرانی تبدیل شده‌اند» (نصیری، ۱۳۸۷: ۱۸۶) بنابراین وقتی کودک واژه‌های «عید، هفت‌سین، ایران» را در شعرهای کودک از جمله «عید که میشه، کنار هفت‌سین ماست/ خیلی‌قشنگه، دوست ما بچه‌هاست» (رحماندوست، ۱۳۸۶: ۹) مشاهده می‌کند و نوعی ارتباط قلبی با آن‌ها برقرار می‌کند. ارتباطی که منجر می‌شود کلمات فرهنگی، اجتماعی و میهنی به‌راحتی در ذهنش بماند و در بخشی از زندگی حتی در صحبت‌ها و نقل‌وقول‌هایش از آن ها استفاده کند و به رفتارهای عادت‌شده و تعریف‌شده‌ی او تبدیل‌شود.

۳. ۲. ۳. واژه‌های مربوط به مفاهیم غیرعلمی و خرافات

واژه‌ی «دیو» که از خرافات و باورهای غیرعلمی است، در فرهنگ‌های مختلف، نماد شر و بدی شناخته می‌شود و در بسیاری از داستان‌ها و افسانه‌ها به‌عنوان موجودی خرافی و ترسناک مطرح می‌گردد. «دیوان بنا بر روایات، موجوداتی زشت‌رو، شاخ‌دار و حیله‌گرند که از خوردن گوشت آدمی روی‌گردان نیستند. اینان اغلب ستمکار و سنگدل هستند و نیروی عظیمی دارند و در انواع افسون‌گری چیره‌دستند و به‌صورت دلخواه درمی‌آیند. (رک. یاحقی، ۱۳۷۵: ۲۰۲) «گاهی دیو و پری را مقابل یکدیگر به کار می‌برند. دیو، بسیار زشت و پری، بسیار زیباست.» (شمیسا، ۱۳۸۷: ۵۲۴). کاربرد این واژه در شعر «آن دو تا نفمیدند که حسابی دیر شده/ توی دست دیو شب/ دو تا دوست اسیر شده» (رحماندوست، ۱۳۸۰: ۶۰)، به دلیل اینکه اولاً تصویرسازی بسیار قوی دارد و ساده و خیال‌پرور است و ثانیاً شخصیت منفی دارد که از نظر هیجان و تنش، جذاب است. ثالثاً چون دیو معمولاً نماد بدی و ناپاکی است می‌تواند به کودکان کمک کند تا نخست مفاهیم اخلاقی را در قالب تقابل‌های دوگانه مانند خوب و بد، درست و نادرست، بهتر درک کنند و دوم شعر برای کودکان فریبنده‌تر باشد، نقش مهمی جذابیت این شعر داشته است.

۳. ۳. واژه‌های مربوط به محیط زندگی روزمره‌ی مردم

۳. ۳. ۱. واژه‌های مربوط به طبیعت

شاعران کودک از طبیعت به‌عنوان عنصر مادی ادبیات عامه به‌کرات استفاده کرده‌اند. آنان بیشتر کنش‌ها و رفتارهای انسانی را به عناصر طبیعت نسبت داده‌اند و با نسبت‌دادن ویژگی‌های مختلف انسان به طبیعت در مجموع استعاره «طبیعت به‌مثابه انسان» شکل گرفته‌است. اجزای طبیعت کنش‌گرانی آگاه هستند که با آن‌ها باید مانند انسان رفتار شود» (ظاهری‌عبده‌وند، ۱۴۰۰: ۲۰۷)

در اشعار رحماندوست، طبیعت و عناصر آن بخشی از هویت کودکانه را تشکیل می‌دهند: «دانه، کار خود را کرد/ آب و خاک را نوشید/ جان گرفت و کوشش کرد/ بوته‌ای شد و خندید» (رحماندوست،۱۳۸۲ الف: ۲۵). به واژه‌های «آب، خاک، بوته، دانه» که از اجزای طبیعت هستند اعمال انسانی و تشخیص نسبت داده شده است. نوشیدن، جان‌گرفتن، کوشیدن، خندیدن دانه در شعر، باعث هم‌ذات پنداری، تقویت حس احترام به طبیعت و محیط زیست، احساس مسئولیت و قدرشناسی و ابزار مؤثری برای آموزش ارزش‌های محیط زیستی و ایجاد ارتباط عاطفی و مهربانی با محیط پیرامون کودک شده است. شاعر با این مفاهیم در راستای آموزش و تربیت کودک حرکت کرده، کودک را به شعر علاقه‌مند می‌سازد و او را به اندیشه درباره طبیعت سوق می‌دهد و حس زیبایی‌شناسی او را تقویت می‌کند، شعر را در ذهنش جا می‌گذارد.

۳. ۳. ۲. واژه‌های مربوط به فضاها و مکان‌ها

فضاها و مکان‌ها، مرز میان درون و بیرون هستند. کودک وقتی نام فضا را در شعر می‌بیند به جست‌وجوی ارتباط با پیرامون خود می‌رود و با تجربه‌ی مستقیم به درک محیط می‌پردازد. فضاها برای کودک، جاندار و خاطره‌انگیزاند همچنان‌که در معماری گفته‌اند: «هدف معماری جاندارکردن فضا و جذاب و به‌یادماندنی کردن مجموعه‌ای از فضاهاست» (مجتبی‌پور، ۱۳۷۸: ۲۷)، «فضاهای کودکانه به‌دلیل وجود رابطه‌ی بصری تنگاتنگ میان اجزا و عناصر آن، موجب تحریک حس بینایی، شنوایی و لامسه کودکان می‌گردد، آن‌ها می‌توانند بیشتر یادبگیرند و دامنه‌ی تجارب خود را افزایش دهند. کتابخانه‌ی ذهنی آن‌ها گسترش یابد و در رشد استعدادهایشان مؤثر افتد» (اسدزاده و کریمی‌آذر، ۱۳۹۴: مقدمه).

در شعر خانه‌ام، چاه و درودیوار داشت/ پشت‌بام و پله و انبار داشت/ حوض و بام و پله را آمیخت موج/ خانه زیبای مرا آب برد/ آرزوهای مرا سیلاب برد» (رحماندوست، ۱۳۷۹: ۳۳) واژه‌های «پشت‌بام، دیوار، حوض، پله، چاه، در، انبار» می‌توانند دنیای تخیلی و واقعی کودکان را به هم پیوند زده و سبب «ایجاد انگیزش در کودکان شوند؛ قدرت تخیل و کنجکاوی کودک را افزایش‌داده، به پرورش خلاقیت کمک‌کنند» (رک. ضرابیان و صنعام، ۱۳۸۹: ۲۳) و با قابلیت تصویرسازی شعر را تبدیل به یک تجربه‌ی بصری ماندگار سازد و «پیوند فیزیکی و ارتباط سمعی و بصری کافی داشته باشد» (بهروزفر، ۱۳۸۰: ۸۸). این لغات، احساسات و تجربیات گوناگونی به کودکان انتقال داده، دنیای جذاب و رنگارنگی برای کودکان رقم می‌زنند. اشعاری که در آن‌ها واژه‌های این‌چنینی وجود دارد «می‌توانند نیازهای فردی و اجتماعی آن‌ها را برآورده‌سازند» (اسدزاده و کریمی‌آذری، ۱۳۹۴: چکیده) و در شناخت بهتر شرایط علمی و فرهنگی مؤثر افتند و موجبات درک صحیح کودک از محیط اطراف خود شوند؛ به‌طوری‌که کودک به‌راحتی با آن‌ها هماهنگ شود.

«آسیاب» یک واژه‌ی چندبعدی و غنی است که حاوی اطلاعات تاریخی، آموزشی و فرهنگی است. در شعر «انگشت بعدی ببره آسیاب/ آرد که شد بریز یه عالمه آب» (رحماندوست، ۱۳۸۷: ۹) به فرایند آسیاب‌کردن و تبدیل دانه به آرد اشاره شده است که می‌تواند به آموزش مفاهیم مختلفی مانند فرایندهای طبیعی در تولید مواد غذایی کمک کند. واژه‌ی «آسیاب» نیز از نظر آوایی و وزن، به شعر رونق‌می‌بخشد. باتوجه‌به اینکه ریتم و موسیقی در شعر کودک اهمیت زیادی دارد و انتخاب کلمات مناسب می‌تواند به ایجاد استمرار شعر در ذهن کودک یاری رساند.

۴. نتیجه‌گیری

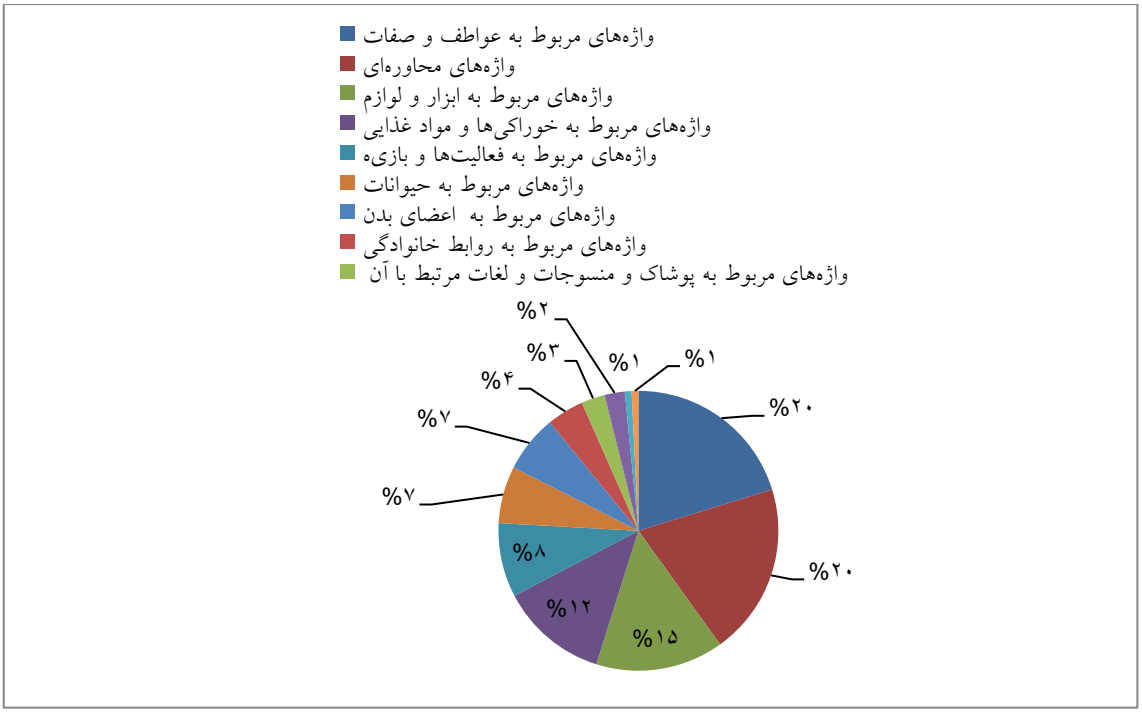
رحماندوست مخاطب کودک خود را می‌شناخته است، با اندیشه، تخیل، به‌ویژه زبان و ظرفیت زبانی کودکان آشنا بوده و همه‌چیز را از دید مخاطب کودک می‌نگریسته و متناسب با ذوقیات و سطح زبانی و فکری کودک شعر می‌گفته است. توجه به ویژگی‌های کودکان و نیازهای واقعی آن‌ها در زندگی روزمره از مهم‌ترین دغدغه‌های او بوده است. همین آگاهی از جهان ذهنی مخاطب و طرح و ترسیم آن‌ها در قالب یکی از عناصر زبان عامیانه؛ یعنی واژه‌های روزمره که مخاطب کودک به آن علاقه دارد و سازگار با زندگی عادی اوست، باعث شده آثارش از محدوده‌ی زمان فراتر رود و همچنان تازه و ماندگار بماند.

پس از بررسی اشعار رحماندوست، چهارده گونه‌ی مختلف از واژه‌های روزمره که تأثیر بسزایی در ماندگاری اشعارش داشتند، ذیل سه عنوان کلی واژه‌های روزمره، واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره و واژه‌های مربوط به محیط زندگی روزمره‌ی مردم به دست آمد که هریک زیر مجموعه‌های متنوعی به شرح زیر در برداشت: نخست؛ واژه‌های

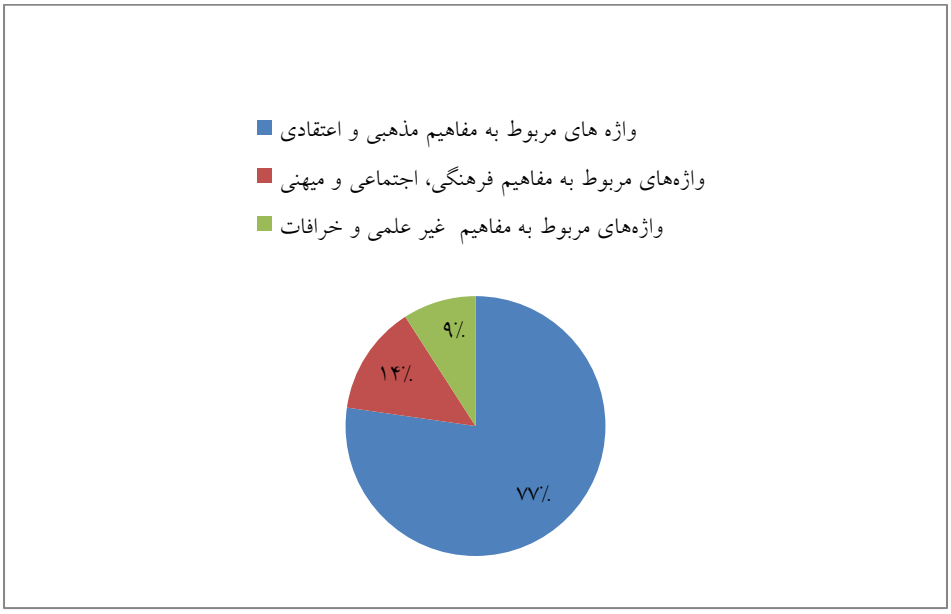
روزمره با این زیرمجموعه‌ها: واژه‌های مربوط به عواطف و صفات، ۵۲ واژه، واژه‌های محاوره‌ای، ۵۱ واژه، ابزار و لوازم، ۳۸ واژه، خوراکی‌ها و مواد غذایی، ۳۲ واژه، فعالیت‌ها و بازی‌ها، ۲۲ واژه، حیوانات، هفده واژه، اعضای بدن، هفده واژه، روابط خانوادگی، یازده واژه، پوشاک و منسوجات، یازده واژه، بیماری‌ها، دو واژه، شغل‌ها دو واژه، واژه‌های عامیانه‌ی دیگر، شش واژه. دوم؛ واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره با این زیرمجموعه‌ها: واژه‌های مربوط به مفاهیم مذهبی و اعتقادی، هفده واژه، واژه‌های مربوط به مفاهیم فرهنگی، اجتماعی و میهنی، سه واژه، واژه‌های مربوط به مفاهیم غیرعلمی و خرافات، دو واژه و سوم؛ واژه‌های مربوط به محیط زندگی روزمره‌ی مردم شامل واژه‌های مربوط به طبیعت، شانزده واژه و فضاها و مکان‌ها، ده واژه.

واژه‌های روزمره که در این مجموعه‌ها استفاده شده به‌دلیل فهم‌پذیربودن برای کودکان، ارتباط عمیق و معناداری با آن‌ها برقرارمی‌کنند و نیز به‌دلیل اینکه احساس نزدیکی و محبت را در آن‌ها تقویت می‌کنند، به‌راحتی در ذهن آن‌ها جا می‌گیرند و به ایجاد تصاویری زنده و ملموس از زندگی روزمره کودکان کمک می‌کنند و باعث شده است که شعرهای رحماندوست به‌راحتی با تجربیات عاطفی و اجتماعی کودکان گره بخورد و کودکان خود را در موقعیت‌های مختلف تصور کنند؛ درنتیجه تأثیر درخور توجهی بر ماندگاری و جذابیت اشعارش داشته باشند.

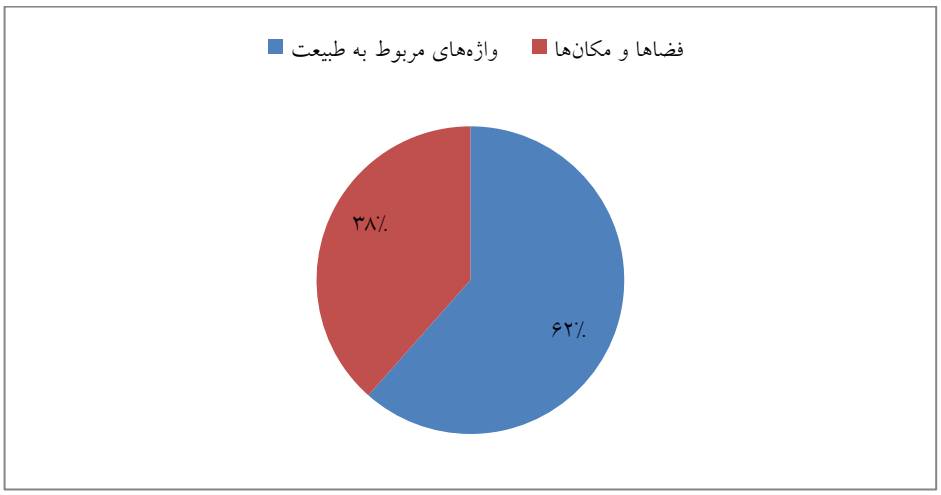
رحماندوست از واژه‌های روزمره به‌گونه‌ای استفاده کرده است که نه‌تنها غنای زبانی شعر را افزایش می‌دهند بلکه به رشد تخیل و حس کنجکاوی آن‌ها نیز کمک می‌کند و به‌عنوان ابزاری کارآمد در انتقال مفاهیم فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی و تربیتی به نسل‌های مختلف عمل‌می‌کنند. استفاده از واژه‌های روزمره در شعر رحماندوست، به‌عنوان عاملی کلیدی در ماندگاری و تأثیرگذاری اشعارش در ذهن و قلب کودمان، مرزهای زمان را در هم شکسته به‌گونه‌ای که برای کودکان همه نسل‌ها به‌یادماندنی گشته در حافظه جمعی همگان ثبت شده است.

نمودار شماره‌ی ۱. واژگان روزمره

نمودار شماره‌ی ۲. واژه‌های مربوط به مفاهیم و بن‌مایه‌های روزمره

نمودار شماره‌ی ۳. واژه‌های مربوط به زندگی روزمره‌ی مردم

منابع

اسحاقی، اسدالله. (۱۳۹۵). *بررسی فرهنگ عامه در آثار ناصرکشاورز*. پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد دانشگاه پیام نور، مرکز تفت.

اسدزاده، پریا؛ کریمی‌آذر، امیررضا. (۱۳۹۴). «شناخت عوامل مؤثر در پاسخ‌گویی فضای بازی کودکان». *همایش بین‌المللی مرمت و شهرسازی و محیط زیست پایدار همدان*.

انزابی‌نژاد، رضا؛ ثروت، منصور. (۱۳۶۶). *فرهنگ معاصر*. تهران: امیرکبیر

بهروزفر، فریبرز. (۱۳۸۰). *مبانی طراحی فضاهای باز نواحی مسکونی در تناسب با شرایط جسمی و روانی کودکان*. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.

پارساپور، زهرا. (۱۳۹۵). «ملاحظات اخلاق زیست‌محیطی هدایت و چوبک؛ نقد دو داستان». *نقد ادبی*، ۹ (۳۶)، ۷۳-۹۵. DOI: 20.1001.1.20080360.1395.9.36.6.8

پاک‌آیین، پدرام. (۱۳۷۹). «آشنایی با نویسندگان کودک و نوجوان». *کتاب ماه کودک و نوجوان*، (۳۱)، ۹-۱۵. https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/130377

پولادی، کمال. (۱۳۸۷). *بنیادهای ادبیات کودک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

توسلی، غلام‌عباس. (۱۳۹۸). *جامعه‌شناسی کار و شغل*. تهران: سمت.

حداد، حسین. (۱۳۷۱). *گلچهر*. تهران: قدیانی.

حسن‌زاده، علیرضا. (۱۳۹۶). *غذا در آیینه فرهنگ*. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی.

حیدری، شیوا؛ ربیع‌زاده، رویا. (۱۳۹۸). «ادبیات عامه و ارتباط آن با ادبیات کودک و نوجوان و تأثیر ادبیات عامه بر کودک و نوجوان». *مجموعه مقالات همایش زبان و ادب عامه مشهد*.

دهریری، محمد. (۱۳۹۸). *ادبیات کودک در ایران*. درس‌نامه‌ی دانشگاهی، تهران: قو.

ذاکری، احمد؛ جماران، فائزه. (۱۳۹۰). «حیوانات در آثار سعدی». *زبان و ادبیات فارسی*، (۶)، ۲۹-۵۶. https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1754789

ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۴). *زبان و ادبیات عامه ایران*. تهران: سمت.

رحماندوست، مصطفی. (۱۳۶۷). *زیبا تر از بهار*. مؤسسه‌ی فرهنگی مدرسه برهان.

_____ (۱۳۷۳). *باغ مهربانی‌ها*. مؤسسه‌ی فرهنگی برهان.

_____ (۱۳۷۹). *فصل بهار بنویس*. تهران: کانون پورش فکری کودکان و نوجوانان.

_____ (۱۳۸۰). *سگی بود، جنگلی بود*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

_____ (۱۳۸۲الف). *بابا آمد نان آورد*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

_____ (۱۳۸۲ب). *درسی برای گنجشک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

_____ (۱۳۸۴الف). *پرنده گفت بهبه*. تهران: محراب قلم.

_____ (۱۳۸۴ب). *سه قدم دورترشد از مادر*. تهران: محراب قلم.

_____ (۱۳۸۵). *نی‌نی نی‌نی نازه نی‌نی*. تهران: نیستان.

_____ (۱۳۸۶). *اون چیه که، اون کیه که*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

_____ (۱۳۸۷). *پنج تا انگشت بودند که... بازی‌ها*. تهران: پیدایش.

_____ (۱۳۸۹). *ماست و خروس و کدخدا*. تهران: محراب قلم.

_____ (۱۳۹۱). *دوستی شیرین است*. تهران: مدرسه.

_____ (۱۳۹۲الف). *چندتا ستاره وای خدا*. تهران: نیستان.

_____ (۱۳۹۲ب). *ترانه‌های لی لی پر*. نشر: شهر تهران.

_____ (۱۳۹۹). *صددانه یاقوت*. تهران: پیدایش.

_____ (۱۴۰۰). *ترانه‌های نیایش*. تهران: افق.

روح‌الامینی، محمود. (۱۳۶۵). *زمینه‌ی فرهنگ‌شناسی*. تهران: عطار.

زارع بیدکی، مریم؛ صادق‌زاده، محمود. (۱۳۹۶). «بررسی ویژگی‌های زبانی شعر ناب کودک در اشعار رحماندوست». *کاوش‌نامه*، ۱۸(۳۴)، ۲۱۹-۲۴۶. https://journals.yazd.ac.ir/article_936.html

سادات مصطفوی، ندا و همکاران. (۱۳۹۴). «زبان و فرهنگ عامیانه در اشعار حمید مصدق»، *فنون ادبی*، ۷(۱۴)، ۱۰۹-۱۲۶. DOI: 20.1001.1.20088027.1394.7.2.9.8

سلاجقه، پروین. (۱۳۸۵). *از این باغ شرقی*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

شفیعی‌کدکنی، محمدرضا. (۱۳۷۰). *موسیقی شعر*. تهران: آگاه.

شمیسا، سیروس. (۱۳۸۷). *فرهنگ اشارات*. تهران: میترا.

صادق‌زاده، محمود. (۱۳۹۳). «بررسی اصلی‌ترین ویژگی‌های زبانی و تصویرآفرینی در اشعار رحماندوست». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۵ (۱۰)، ۷۵- ۱۰۶. https://doi.org/10.22099/jcls.2015.1892

ضرابیان، فرناز؛ صنعام، محمدرضا. (۱۳۸۹). «بررسی میزان و عوامل تأثیرگذار بر حس مکان». *شهرداری‌ها*، ۹ (۸۹)، ۲۳-۲۸. https://elmnet.ir/doc/489784-74163

ظاهری‌عبده‌وند، ابراهیم. (۱۴۰۰). «انسان‌انگاری (تشخیص) طبیعت در شعر کودک براساس دیدگاه لیکاف و جانسون». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۱۲(۲۴)، ۲۰۷-۲۳۲. DOI: 10.22099/JCLS.2020.36257.1770

علی‌پور، منوچهر. (۱۳۹۳). *بررسی شعر کودک و نوجوان در ایران*. تهران: پگاه الوند.

علیزاده‌ابیانه، مریم. (۱۳۷۳). *جایگاه آداب و رسوم در فرهنگ جوامع*. تهران: معاونت فرهنگی و آموزشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دبیرخانه شورای فرهنگی.

قربانی‌قره‌تپه، لیلا و همکاران. (۱۳۹۸). «نمادگرایی حیوانی در ادب عامه». *پژوهش‌های ادبی و بلاغی*، ۷ (۲۷)، ۷۸-۸۹. https://pab.journals.pnu.ac.ir/article_6382_9d3ef29b34f35fce83e967cf73a5fdee.pdf

کمالی، مریم و همکاران. (۱۳۹۹). «مبانی معرفتی عناصر فرهنگ عامه در اشعار کودک و نوجوان». *تفکر و کودک*، ۱۱ (۱)، ۱۷۳- ۱۹۵. https://www.magiran.com/paper/2190354

کیانوش، محمود. (۱۳۵۲). *شعر کودک در ایران*. تهران: آگاه.

مجتبی‌پور، رسول. (۱۳۷۸). *سرشت معماری*. تهران: نقش خورشید.

محمدی‌رفیع، شایا. (۱۳۸۵). «اهمیت واژگان پایه در شعر کودک». *کتاب ماه کودک و نوجوان*، (۱۰۱و۱۰۲)، ۱۷۵-۱۸۰. https://www.magiran.com/paper/351568

محمودی، علی‌رضا؛ گیچی، زهرا. (۱۳۹۲). «سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی در شعر کودک و نوجوان (براساس مطالعه موردی آثار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد)». *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی*، ۶ (۴)، ۲۶۳-۲۸۲. https://www.magiran.com/paper/1245007

میرزاده، سیداحمد. (۱۴۰۰). *در هفت آینه*. تهران: طلایی.

میرهادی، توران. (۱۳۸۳). *ادبیّات کودکان و نوجوانان در ایران*. ج۲، تهران: فرهنگ‌نامه‌ی کودکان و نوجوانان.

موسوی بجنوردی، کاظم. (۱۳۷۷). *دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*. تهران.

نجفی ابوالحسن. (۱۳۷۸). *فرهنگ عامیانه فارسی*. تهران: نیلوفر.

نصیری، قدیر. (۱۳۸۷). *مبانی هویت ایرانی*. تهران: تمدن ایرانی.

نقابی، عفت؛ تاج‌فیروزه، فاطمه. (۱۳۹۷). «بررسی مؤلفه‌های زبان عامیانه در داستان‌های جلال آل‌احمد». *زبان و ادبیات فارسی*، ۲۶ (۸۴)، ۲۴۳-۲۶۹. DOI: 10.29252/jpll.26.84.243

یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۷۵). فرهنگ *اشارات و اساطیر داستانی*. تهران: سروش.

Adams- Michael. (2009). *Slang: The Peopl`s Poetry*. Oxford: University Press.